

Kayuş Çalıkman Gavrilof: 8 Mart'tan 24 Nisan'a: Ansiklopediye sığmayan kadınlar

Posted on 13/05/2017

Ermeni kadını tarihinin başlangıcından itibaren ait olduğu Doğu coğrafyasının diğer kadınlarından belli belirsiz farklılıklar taşımaktadır. İşte bu tarih öncesi dönem Ermeni kadınları hakkında Xenophon, "ilginç!" bilgiler aktarmıştır. Buna göre Ermeni kadınının toplum-aile içinde oldukça özgür bir konumu var. Mesela aynı dönemde diğer Doğu toplumlarında görülen harem olayı Ermeni ailesinde mevcut değildir ve kadın ile erkeğin aile içinde belli bir iş paylaşımı söz konusudur. Bu da tabii ki kadının ev işlerinden sorumlu olmasından öte bir şey değildir.

Hristiyanlık öncesi Ermeni toplumunda kadın figürü olarak “Anahid kültü” ile karşılaşırız. Yunan ve Roma mitolojisinde av tanrıçası olan Artemis- Diana, Ermeni mitolojisinde Anahid - Ana tanrıça olarak karşımıza çıkar. Kucağında bir çocuk omuzlarına kadar düşen başörtüsüyle aslında tipik Ermeni kadını resminin dışı vurumudur, örnek kadındır, ailenin koruyucusudur. Bu tanrıça, ileride Ermeniler’in Hristiyanlığa geçişinde yerini Meryem Ana’ya bırakacaktır. Aslında Hristiyanlıkla birlikte Ermeniler’de kadın figürleri de çoğalmıştır bunlar hep dini figürler olup genelde yönetici sınıftan birilerinin ya kardeşi ya karısıdır ya da Batı’dan gelip Ermenileştirilmiş figürlerdir. 37 kadınla birlikte Roma’dan kaçarak Ermeni ülkesine gelen ve Hristiyanlığı Ermeniler arasında yayan iki kadın Hripsime ve Kayane bugüne dek inanç sahibi Ermeni kadınlarının en sevdiği dini figürlerdir; onlar azizelerdir. M.S. III. yüzyılda bu kadınlarla birlikte, Ermeni kadın tarihine bir figür daha eklenmiştir. Bu kadın, dönemin kralı Dırtad’ın kız kardeşi Khosrovatuğd’dur. Hripsime, Gayane ve onlarla birlikte Hristiyanlığı Ermeniler arasında yaymaya çalışan Nune ve Mane adlı rahibelerden etkilenmiş ve Hristiyanlığın devlet dini olarak kabulünde çok önemli bir rol üstlenmiştir. Ama hep Dırtad’ın kız kardeşi, Grigor Lusavoriç’in sevgilisi olarak anılır nedense.

Zaman zaman söylüyoruz ya, “Tarih; kadınları pek sevmez, sayfalarında onlara pek yer ayırmak istemez” diye. Tarihe adlarını yazdıran kadınlar, genellikle bir hükümdarın arkasında türlü entrikalarla uğraşan, tarihte aşk hayatlarıyla yer edinen ikinci sınıf oyuncular ve yine genellikle hükümdarların yanlış kararlarında onların rolü vardır. Başrolde pek oynayamazlar, olur a, tahtın varisi bir erkek

bulunamadığında mecburen tahta çıkan bir kadın ise onun da asli görevlerinden çok kimlerle aşk yaşamış olduğu daha çok ilgi çeker, hiçbir şey bulunamasa büyücülükle itham edilir. Ermeni tarihinde de bu durum pek farklı olmamış, kiliselerin inşası, yazma kitaplar ve

bunun gibi fikir ürünlerinin ortaya çıkmasında ham rolü üstlenen asil ailelere mensup Ermeni kadınlarının ismi ister istemez kayıt altına alınmışsa da fikir ve sanat alanında üretici olmuş pek çok kadının adı sanı unutulup gitmiştir. VIII. yüzyılın Ermeni kadın ozanı Sahagatuğd da buna güzel bir örnektir. Bu kadın ilk kadın ozanımızdır ancak küçük yaşta rahibeliği seçmiş ve hayatı boyunca bir mağarada münzevi bir hayat yaşamıştır. Kendisini kısıtlayacak gibi görünen rahibeliği sayesinde Sahagatuğd, aksine son derece üretken bir kadın olmuştur bu mağarada. Şiirler yazmış, şarkılar bestelemiş ve çocuklara eğitim vermiştir tabii ki dönemin geleneklerine uygun olarak bir perde arkasından. Şair ve müzisyen olan bu kadın, erkek kardeşiyle birlikte Ermeni nota yazımını keşfederek Ermeni müziğinde bir dönüm noktası oluşturmuştur.

Hristiyanlıkla birlikte kadının ötelenmesi iyice belirginleşmiştir. Önce bu yeni dini yaymak için uğraşan daha sonra da dinlerini kaybetmemek uğruna erkeklerle birlikte savaşım veren kadınlara, bu din hiç de hoşgörülü ve cömert davranmamıştır. “Kadın kaburgadan yaratılmıştır ve kaburga eğri büğrüdür ve kendisi de kötüdür.” Vartan Aykegtsi adlı XIII. yüzyıl rahip-yazarının ve onun gibilerinin dinsel ağırlıklı bu türden görüşlerinin gölgesinde Ermeni kadını sosyal hayatın gerisinde kalmış, hakları ailede dahi sınırlanmıştır. Uzun süre varlığını korumuş bu görüşler her ne kadar feodalizmden kalmış olsa da ileride, kapitalist ilişkiler neticesinde, daha da palazlanmıştır.

Ancak 1840-1915 yılları arası Ermeniler’in Zartonk (Uyanış) dönemidir. Bu dönemle birlikte Ermeni toplumu sekülerleşmiş dolayısıyla figürler de toplumun içinden can alan seküler veya modern figürlere dönüşmüşlerdir. Zartonk, bir uyanıştır. Toplumun her kesiminde etkisi görülmüştür. Kadınlar da toplum hayatında daha aktif olarak görünür olmaya başlamışlardır. Okullar modernleşmiş, kızlar erkeklerle beraber eğitim almaya başlamıştı. 1863 yılında Nizamname-i Milleti Ermeniyan (Ermeni Milletinin Anayasası) onaylanmış ve hem toplumsal hem de kültürel bir dönüşümün sonucu olarak kadın özgürlüğünü hedefleyen ilk kadın hareketleri bu dönemde ortaya çıkmıştır. Örnekler; eğitim hayatında, edebiyatta, tiyatrodaki görünür olmuştur. Ermeni tiyatrosu tarihinde ilk başlarda sadece erkek oyuncularla

başlanan yolculuk kısa süre sonra kadın oyuncularla devam etmiştir. 1850 yılında Aramyan Kumpanyası'nda ilk kadın oyuncular Takuhi, Antig ve Mari sahne almışlardır ancak bu kadınlar âşık rollerinde, öpüşme sahnelerinde rol almak istememiş bu yüzden primadonnalığı asla kabul etmemişlerdir. Onlardan beş-altı sene sonra sahneye çıkan Fani-Ağavni Khamseyan, gerçek anlamda Osmanlı topraklarının ilk kadın tiyatro sanatçısı, ilk kadın başrol oyuncusudur.

1862-63'de Elbis Gesaratsyan ilk kadın dergisi Gitar'ı yayımlar. Hemen sonra kadının toplumsal kurtuluşunun ekonomik özgürleşmeyle elde edilebileceğini savunan Sırpuhi Düsap, ateşli konuşmalarıyla Ağavni Vartanyan, şair, yazar ve öğretmen Zabel Asadur, Dzağik (Çiçek) ve Hay Gin kadın dergilerini çıkaran Hayganuş Mark kadın mücadelesini kendilerine has yol ve yöntemlerle yürütmeye çalışmışlardır. Onlar hem feminizmin Ermeni temsilcileri olmuşlar hem de Osmanlı kadınının özgürleşme mücadelesinde öncü katkılar sergilemekle, öncü figürler olarak en azında kadın tarihinde yerlerini almışlardır. Ermeni kadınının özgürlük mücadelesinde iki isim, Esayan ve Beyleryan, ise söylemleri ve siyasi görüşleriyle de diğerlerinden farklı bir çizgide yürümüşlerdir.

İlk başlarda Taşnak saflarında yer alan Zabel Esayan, zamanla sosyalizmin ateşli bir savunucusu olarak da siyasetin içinde bulunmuş hatta tamamen sosyalizmin etkisiyle Avrupa'yı terk ederek yeni kurulan Sovyet Ermenistanı'na yerleşmiştir... Büyük umutlarla!

Zabel Esayan ile aynı dönemde yaşamış Mari Beyleryan da Ermeni tarihinde önemli politik ve edebi roller üstlenip adı sanı neredeyse unutulmaya yüz tutmuş, ismi sadece bir iki ansiklopediye hapsolüp kalmış bir kadındır, ne yazık ki! Gerek kendisi gerekse ürettikleri bugün pek hatırlanmaz, oysa Ermeni kadın tarihi için olduğu kadar sosyalist tarih için de önemle vurgulanmayı hak eden bir isimdir. Gazeteci, yazar, şair, öğretmen ve sosyalist-feminist bir kadın aktivisttir.

Her ikisi de özelde kadın genelde toplum adına verdikleri mücadele uğuruna doğdukları,

büyüdükleri topraklarda yaşamak şansına sahip olamamış, hayatlarına ancak sürgün olarak devam edebilmişlerdir. Her ikisi de diğer pek çokları gibi 1908'in ılıman havasına kanmış sürgün oldukları ülkelere geri dönmüşlerdir. Bedel çok ağır olmuştur. Zabel Esayan, 1909 Adana Katliamı'nın sonuçlarına tanık olmak ve bunu belgelemek zorunda kaldıktan sonra ülkeye dair umutlarını neredeyse yitirmiş haldedir. 1915'in sürgün listesinde adı yazılı olan tek kadın yazar ve düşünür olarak bir daha dönmek üzere doğduğu toprakları terk eden Esayan hem kadın yazar olarak hem de toplum için ve toplum içinde sergilediği duruşla çok önemli ulusal, siyasi ve edebi bir figür olmuştur.

Mari Beyleryan ise gençliğe adım attığı ilk günlerde Osmanlı başkentinde oluşumunu henüz gerçekleştirme aşamasındaki Sosyal Demokrat Hınçak Partisi'ne üye olmuştu. 1887 yılında Cenevre'de kurulan bu parti, öncelikli olarak sosyalizmin Ermeni toplumunda benimsenmesini amaçlamaktaydıysa da kısa vadede Batı Ermenistan'ın özgürlüğünü kazanmasını kendisine amaç olarak belirlemiş ve bunun için Osmanlı toplumunda sosyalist bir devrimin gerekliliğine karar vermişti. Partisi adına "Ya özgürlük, ya ölüm" talebiyle Bab-ı Ali Nümayişi'ni düzenleyen Mari Beyleryan sadece Hınçak Partisi'nin saflarında yer alan bir aktivist, gazeteci ve yazar olarak kalmakla yetinmemişti. Yaşadığı müddetçe, hatta sürgündeyken de yüzünü hep Doğu'ya çevirerek Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde kadınları bir araya getirmeye, genç kız çocuklarına eğitim vermeye -kendi deyimiyle "onlara ışık götürmeye"- çalışmıştı. Gerek 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı gerekse 1860 yılında uygulamaya konan "Nizamname-i Milleti Ermeniyan" başkentte siyasi anlamda bir yumuşama, kültür ve eğitim alanında olumlu bir etki yaratmışsa da taşra Ermenileri için hiçbir şey ifade etmemiş, özellikle köylü sınıfının yıllardır maruz kaldığı baskı ve zulme bir çare olmamıştı. Türk ve Kürt Beyleri yine Ermeni köylerini talan ediyor, Ermeniler'in mal varlıklarına el koyuyor; vergi sistemi, yine adaletten olabildiğince uzak, sadece Ermeniler için işleyen bir sistem olarak çalışıyordu. Köylere yapılan toplu saldırılar sonucu genç kadınlar, çocuk yaşta kızlar kaçırılıyor, çoğu esir pazarlarında satılıyor veya çocuk yaşta beylere, ağalara "karı" olmaları için el konuyordu.

Mari Beyleryan Mısır'da sürgün olduğu dönemde de hep Anadolu Ermeni kadınlarıyla ilgilenmişti. İşte 1908'in özgürlükçü havası Beyleryan'ı yurt topraklarına çekmişti. Beyleryan, birkaç yıl başkentte ve İzmir'de kaldıktan sonra Batı Ermenistan'daki kız kardeşlerine eğitim vermek ve aynı zamanda da bir gün bile vazgeçmediği sosyalist örgütlenmeyi kadınlarla birlikte gerçekleştirmek üzere Yozgat'a geçmişti. Bedeli ağır oldu. 1908 aldatıcıydı, 1915'in Felaketi tüm gerçekliğiyle Ermeni halkını yok etmek üzere bekliyordu. Kadın hareketi öncülerinden, yazar, gazeteci, aktivist Mari Beyleryan da yüzlerce kız kardeşiyle birlikte bu Felaket'in kurbanları arasına katıldı. Tam olarak nerede öldürüldüğü de bilinmemektedir.

Kaynak: [Siyasi Haber](#)